

Persoonsdossiers: een geval apart

Dr. A.C.M. (Ton) Kappelhof
Senior onderzoeker

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis

**Nota aangeboden aan het bestuur van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis en
het Nationaal Archief in Den Haag.**

**Opgenomen in: *Archiefbeheer in de praktijk*, onder red. van A. van Giessel, F.C.J.
Ketelaar, A.J.M. den Teuling, uitgeverij Wolter-Kluwer. Aanvulling 59 (juni 2007),
p. 4030/1 - 4030/40**

Dit Artikel is verschenen in **TijdING**, een breed samengesteld online tijdschrift over de Nederlandse geschiedenis. **TijdING** bevat artikelen over historiografie, methodiek en allerlei thema's uit de Nederlandse geschiedenis. Veelal gaat het om voordrachten die bij een bepaalde gelegenheid zijn gehouden (nu in geschreven vorm gepubliceerd) en artikelen die elders al eens zijn verschenen. Maar ook bevat **TijdING** bijdragen die voor de eerste maal worden gepubliceerd. Meestal zullen de artikelen in meer of mindere mate verband houden met een of meer van de uitgaven of projecten van het instituut of met het werk van het instituut in het algemeen

Inhoudsopgave

Samenvatting (management summary)

1. Inleiding
2. Aard van de problematie
 - Archiefselectie
 - Persoonlijke levenssfeer
 - Persoonsgebonden gegevens
 - Uiteenlopende wetgeving
 - Digitalisering
 - Particuliere archieven
 - Schaalvergroting en standaardisering
3. Doel van het rapport
4. Context van het rapport
 - Aanpak van de achterstand
 - Historisch-Maatschappelijke Analyse (HMA)
 - Generale visie noodzakelijk
 - Conservering
 - Historische Steekproef Nederland II
5. Criteria
 - Informatie betreffende sociale basiskennmerken (1)
 - Nadere informatie over weinig bekende of onbekende groepen (2)
 - Informatie over bijzondere gebeurtenissen (3)
 - Informatie over belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen (4)
 - Informatie over werkprocessen en uitvoeringsaspecten (5)
 - Informatie over invloedrijke personen (6)
 - Informatie over opvallende personen (7)
 - Mate van (on)volledigheid van informatie (8)
 - Mate van uniciteit van informatie (9)
 - Mate van diversiteit en uitgebreidheid van informatie (10)
6. Steekproeven
7. Stappenplan voor archiefbeheerders
8. Aanbevelingen

Bijlagen

- A. Heersende regimes ten aanzien van persoonsdossiers

- B. Steekproeven (door Kees Mandemakers)
- C. Stappenplan (door Peter Diebels)

Samenvatting

(management summary)

In 2001 attendeerden enkele historici op het belang dat persoonsdossiers hadden voor het wetenschappelijk onderzoek. Bij ongewijzigd beleid zou wel eens een ‘zwart gat’ in ons collectieve geheugen kunnen ontstaan, omdat deze bestanden vaak informatie bevatten die in andere bronnen niet terug te vinden is. Deze problematiek vormde het onderwerp van een in september 2003 gehouden studiedag. Het jaar daarop stelden het bestuur van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis en het Nationaal Archief een commissie in die de opdracht kreeg uit te zoeken welke soorten persoonsdossiers omwille van het wetenschappelijk historisch onderzoek blijvend bewaard moesten worden. Zij diende daarbij de toekomstige beheerslasten af te wegen tegen de waarde die deze documenten hebben als bron. Teneinde de selectie te vergemakkelijken diende een stappenplan toegevoegd te worden voor archiefbeheerders. Het derde deel van de opdracht luidde aanbevelingen te doen hoe, wanneer bewaring van het geheel tot onaanvaardbare kosten zou leiden, een steekproef getrokken kon worden.

De commissie bestond uit Jaap Kloosterman (directeur Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis; voorzitter), Ton Kappelhof (onderzoeker aan het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis; secretaris), Bodien Abels (hoofd Selectie en Acquisitie, Nationaal Archief), Ad Knotter (hoogleraar aan de Universiteit van Maastricht en directeur van het Sociaal-Historisch Centrum voor Limburg, Maastricht), Kees Mandemakers (projectleider Historische Steekproef Nederland) en Charles Noordam (gemeentearchivaris van Den Haag en voorzitter van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland).

In het rapport wordt eerst de aard van de problematiek geschetst binnen de kaders van de archiefselectie en de wetgeving op de bescherming van persoonsgegevens. Van belang is ook een nieuwe aanpak van de selectie van archieven van de rijksdienst die deel uitmaakt van een in 2006 van start gaand project om de departementale archieven tot en met 1975 versneld te bewerken.

De commissie stelt tien criteria voor met behulp waarvan archiefbeheerders een verantwoorde beslissing kunnen nemen omtrent behoud of vernietiging. Aan hoe meer criteria een bestand voldoet, des te urgenter de bewaring is. Een bestand dat slechts aan één criterium voldoet, zal niet gauw in aanmerking komen voor blijvende bewaring. In het rapport worden de tien criteria beschreven en toegelicht.

Wanneer deze bestanden omvangrijk zijn, moet vaak worden volstaan met het nemen van een steekproef. Hoe zo’n steekproef te trekken wordt uiteengezet in bijlage B. De wijze waarop een archiefbeheerder in de praktijk te werk zou kunnen gaan, is verwoord in een door Peter Diebels geschreven stappenplan in bijlage C.

Het rapport wordt afgesloten met een reeks aanbevelingen. Het beleid ten aanzien van persoonsdossiers moet worden aangepast. Toepassing van de criteria in combinatie met een tweede Historisch Steekproef Nederland geeft het beste resultaat. De archiefbeheerder moet de belangen van de privacy afwegen tegen andere belangen waaronder die van het historisch onderzoek. De tendens om het archiefbeheer in bijzondere wetten onder te brengen ondermijnt het archiefbeleid van de overheid. Het is zeer wenselijk dat het Centraal Register voor Particuliere Archieven weer in bedrijf wordt gesteld. De commissie ondersteunt het streven om archieven van onderzoekers en onderzoeksprojecten veilig te stellen en open te stellen voor andere gebruikers. Dit voorkomt veel dubbel werk. Het dit voorjaar opgerichte instituut DANS biedt hiertoe de mogelijkheid.

1. *Inleiding*

Ook in 2205 zullen mensen zich een plaats in de tijd willen geven en ook voor hen zal kennis van de geschiedenis een levensbehoefte zijn. In welke vorm dat zal zijn, weten wij niet. Geschiedschrijving was 200 jaar geleden ook heel anders dan nu. Toch kunnen wij ons afvragen waar de bewoners van Nederland – als het nog bestaat – naar op zoek zullen zijn als zij iets willen weten over onze tijd, zeg de jaren 1990-2010? En hoe zullen zij in 2205 aan hun bronnen komen? Wat zal er nog over zijn om hun behoefte aan kennis over het verleden te bevredigen? Vast staat dat een heel groot deel van de Nederlandse bevolking dan van immigranten zal afstammen die in deze periode naar Nederland zijn gekomen. Net als nu in de Verenigde Staten zal er een grote behoefte zijn om iets over die afstamming te weten te komen. Gelukkig heeft het Nationaal Archief besloten om de persoonsdossiers van de Immigratie- en Naturalisatiedienst te bewaren, hoewel die aanvankelijk voor vernietiging waren bestemd. Het ligt voor de hand dat die tegen die tijd ook allemaal gedigitaliseerd zullen zijn.

Maar wat als die Nederlanders meer willen weten over het leven van hun voorouders? In 2205 zal de burgemeester van Amsterdam niet Job heten, maar Mohammed, of Stanley. Zijn bet-bet overgrootouders leefden in Osdorp of in de Bijlmer, wijken waarin aan het einde van de twintigste eeuw een relatief grote werkloosheid was met veel kleine criminaliteit en schooluitval. Hoe zat dat eigenlijk, en hoe was het mogelijk dat nakomelingen van de toenmalige bewoners vanuit zo'n moeilijke situatie gerespecteerde politici en bestuurders werden? Dat zouden Mohammed en Stanley – en de historici van die tijd in het algemeen – wel willen weten. Maar als ze de media (kranten en beeldarchief) van onze tijd zouden gebruiken als bron, zouden ze merken dat die vol stonden van vooroordelen, *hypes* en meninkjes en dat ze de feiten en omstandigheden zelf uit archiefbronnen zouden moeten halen. Gelukkig was er toen een wijs besluit genomen om de persoonsdossiers van de sociale dienst, de politie, de gerechten, de scholen en andere instellingen niet allemaal te vernietigen, zodat er op basis van individuele gegevens een reconstructie kon worden gemaakt van de levensomstandigheden, het criminaliteitspatroon, de schoolcarrière en de sociale mobiliteit van de verre voorouders van Mohammed en Stanley, en van de bevolkingsgroepen die zij representeren.

2. *Aard van de problematiek*

Archiefselectie

De selectie van overheidsarchieven is in Nederland sedert geruime tijd in wetten en besluiten vastgelegd. Bij de afweging of archiefbescheiden blijvend moeten worden bewaard speelt het belang voor het historisch onderzoek en de waarde als bestanddeel van het cultureel erfgoed een doorslaggevende rol. In het begin van de jaren negentig is bij het rijk voor dat doel een methode geïntroduceerd waarbij na uitgebreid institutioneel onderzoek per archiefvormer handelingen in kaart worden gebracht die archiefstukken kunnen hebben opgeleverd. Deze handelingen worden vervolgens aan de hand van zes algemene criteria gewaardeerd met een B of een V, waarbij B staat voor permanent bewaren en V betekent dat de stukken na een aangegeven aantal jaren vernietigd moeten worden. De meeste archiefdiensten selecteren echter niet volgens handelingen. In Bijlage A worden het selectiebeleid, de selectiedoelstelling en de gehanteerde criteria volgens deze methode, in de wandelgangen vaak als PIVOT aangeduid, toegelicht.

De criteria werden aanvankelijk bepaald door de betekenis die de stukken hadden voor een reconstructie van het handelen van de overheid. Later werden ook anderssoortige criteria bij de waardering betrokken.

Een concept-lijst met handelingen en bijbehorende waarderingen doorloopt een voorgeschreven procedure. Behartiging van het historisch belang is daarbij in eerste instantie aspect van de verantwoordelijkheid van de algemene rijksarchivaris en in tweede instantie een element in de verplichte advisering door de Raad voor Cultuur over een ontwerp-lijst waarbij externe deskundigen, het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis en de Raad voor Cultuur de gelegenheid krijgen van advies te dienen, waarna de lijst door de verantwoordelijke bewindspersoon wordt vastgesteld. Met behulp van de vastgestelde lijst wordt het archief bewerkt. Wat voor bewaring is geselecteerd, wordt daarna overgebracht naar een archiefbewaarplaats en is, tenzij anders is bepaald, openbaar. Vernietiging van archiefbescheiden mag uitsluitend geschieden op grond van een vastgestelde selectielijst. De PIVOT-methode, wordt alleen toegepast bij archieven van het rijk (departementen en ZBO's) en is voor archiefbeheerders van departementen en ZBO's een vertrouwd gegeven geworden, waarmee zij gewend zijn te werken. De meeste archiefdiensten selecteren overigens niet volgens handelingen.

Persoonlijke levenssfeer

Persoonsdossiers nemen binnen overheidsarchieven een afzonderlijke plaats in. Vaak zijn dit omvangrijke maar wel homogene bestanden met informatie die de persoonlijke levenssfeer raakt. Voor sociaal-historisch onderzoek is dit materiaal van groot belang. De in de Grondwet vastgelegde bescherming van de persoonlijke levenssfeer werd voor het eerst wettelijk geregeld in de Wet Persoons Registraties van 1989. De daarop volgende Wet Bescherming Persoonsgegevens uit 2001, die weer gebaseerd is op een Europese richtlijn, scherpte deze bescherming nog verder aan. De omvang van bestanden met persoonsdossiers en de beide wetten bevorderden in hoge mate dat deze stukken en masse werden vernietigd. Terwijl de archieven van gemeentelijke sociale diensten vaak zijn overgebracht en daarmee voor het publiek beschikbaar zijn gekomen, ontbreken daarin vrijwel altijd de dossiers van cliënten. Amsterdam, waar dit materiaal wel bewaard is, is een in het oog lopende uitzondering. Bij een onlangs uitgevoerde sondering naar dossiers van personen die aanspraak maakten op een uitkering wegens de ongevallenwetten en de daarop volgende wetten op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO en AAW) bleek dat vrijwel alle keuringsdossiers waren vernietigd en dat een nog wel bestaand bestand van de voormalige bedrijfsvereniging Detailhandel en Ambachten (DETAM) op de nominatie staat om vernietigd te worden.

Persoonsgebonden gegevens

In het historisch onderzoek verschoof de laatste 15 jaar de aandacht van structuren en processen naar persoonsgebonden gegevens. Netwerken en persoonlijke ervaringen kwamen meer in de belangstelling te staan en steeds meer onderzoekers gingen derhalve op zoek naar documenten met informatie hierover. Voor historisch onderzoekers is het belangrijk dat de mogelijkheid blijft bestaan informatiemateriaal dat op een geaggregeerd niveau beschikbaar is (bijvoorbeeld statistieken van het CBS) op basis van de achterliggende persoonsgebonden gegevens opnieuw te interpreteren. Bestanden met persoonsdossiers zoals die van de Bijzondere Rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog trekken veel publiek aan, maar leggen ook een groot beslag op het personeel van het Nationaal Archief, waar dit vier kilometer strekkende archief sedert 2000 wordt bewaard. De raadpleging is immers omgeven met maatregelen die onnodige en onevenredige schending van de privacy moeten voorkomen. Goed ingevoerde onderzoekers gingen daarnaast steeds meer beseffen dat in de tweede helft van de twintigste eeuw zulke enorme massa's persoonsdossiers gevormd zijn dat het niet

realistisch is te verlangen dat deze alle bewaard worden. De noodzaak van selectie drong ook hier door.

De WBP schrijft niet dwingend voor dat persoonsdossiers die nog niet naar een archiefbewaarpplaats zijn overgebracht, moeten worden vernietigd. De WBP erkent het historisch onderzoek als een legitiem belang om persoonsdossiers blijvend te bewaren, als verder gebruik maar met waarborgen is omkleed. De WBP onttrekt archiefbescheiden niet aan het regiem van de Archiefwet, maar stelt aan de verwerking van de desbetreffende persoonsgegevens wel hogere eisen. Daarbij is het goed te constateren dat de WBP naar haar aard betrekking heeft op levende personen. Na verloop van tijd vervalt dus het regiem van de WBP voor elk persoonsdossier en telt alleen nog de Archiefwet. Helaas is dit inzicht lang nog niet overal doorgedrongen en veronderstellen archiefvormers nog vaak een absolute voorrang van bepalingen omtrent bewaartermijnen in eigen privacyreglementen boven archiefwettelijke regelgeving. Te vrezen is dat als gevolg van onwetendheid met een beroep op de WBP veel documenten worden vernietigd die niet als zodanig zijn aangemerkt in een vastgestelde archiefwettelijk selectielijst.

Uiteenlopende wetgeving

Persoonsdossiers van overheidsorganen vallen onder de Archiefwet van 1995, maar de laatste jaren is er sprake van een tendens om het beheer van deze dossiers in andere wetten dan de Archiefwet te regelen. Een voorbeeld zijn de bepalingen in de Wet op de Geneeskundige Behandelovereenkomst en de Wet op de Politierregisters die een van de Archiefwet afwijkend regime introduceerden. De Gezondheidsraad adviseerde in 2005 aan de minister van VWS om de bewaartermijn van patiëntendossiers aanzienlijk te verlengen, maar hierbij is de algemene rijksarchivaris niet geraadpleegd. Een dergelijke wetgeving en advisering ondermijnt de consistentie van het archiefbeleid en bemoeilijkt in toenemende mate de eenheid van het regeringsbeleid inzake de informatievoorziening. Tenslotte is het principieel onwenselijk dat het belang van de privacy, dat naar zijn aard tijdelijk is, prevaleert boven het blijvende belang van het historisch onderzoek.

Digitalisering

Als gevolg van de digitalisering maakte het traditionele persoonsdossier dat bestond uit een map met papieren stukken het afgelopen decennium plaats voor kwalitatieve databases. Deze nemen veel minder ruimte in beslag en zijn gemakkelijk in het gebruik, maar zij genereren op hun beurt weer andere problemen. Bij veel archiveringssystemen wordt de vernietiging vaak ingebouwd zodat bestanden na een bepaalde periode automatisch worden gewist. Wil men voorkomen dat verouderde gegevens omtrent een persoon kunnen worden overschreven, dan moet zijn voorzien in de optie dat het bestand op gezette tijden wordt gefixeerd en ergens anders wordt opgeslagen. Een proactieve houding van ontwerpers en beheerders in de dynamische fase is noodzakelijk omdat het systeem, wanneer het eenmaal operationeel is, moeilijk valt te corrigeren.

Overigens verschilt de problematiek bij digitale archieven veel minder van die van papieren archieven dan vaak wordt verondersteld. Digitale archieven van overheidsorganen vallen evengoed onder de Archiefwet, de selectielijsten zijn evenzeer op deze archieven van toepassing en ook digitale bestanden moeten worden onderhouden willen zij niet na verloop van tijd in verval geraken.

Particuliere archieven

Bij de overheid is ten aanzien van archivering en archiefbeheer dus veel geregeld en de selectie is aan een groot aantal regels onderworpen. Dat deze regels soms ter discussie gesteld worden doet daar verder niets aan af. De situatie bij particuliere archieven staat daarmee in

een schril contrast. Categorale instellingen zoals het Katholiek Documentatie Centrum (KDC) en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) hebben veel ervaring opgedaan met de opname van dit soort archieven. Wettelijke bepalingen omtrent behoud of ordening van het materiaal zijn er niet of nauwelijks, met als bekendste uitzondering de regels over de bewaartermijn van financiële stukken. Of een particulier archief bewaard blijft - en a fortiori of het middels een archiefbewaarplaats toegankelijk wordt gemaakt - is in feite een zaak van de eigenaar: overdracht geschiedt omdat deze het wil, niet omdat het moet.

Vindt overdracht plaats, dan bestaat er bijna altijd al een bepaalde vertrouwensrelatie tussen de particuliere archiefbezitter en de categorale instelling die zijn archief opneemt, waardoor deze laatste soms ook wel enige invloed kan uitoefenen op de beslissing over *wat* er precies bewaard blijft. Maar die invloed is tegelijk beperkt: organisaties die een eigen beleid op privacy-gebied kennen of het bewaren van zekere categorieën documenten als risicovol beschouwen (bijvoorbeeld vanwege mogelijke aansprakelijkheid), weten gewoonlijk heel goed wat zij willen vernietigen. Daarbij zijn persoonsdossiers veelvuldig het slachtoffer. De ervaring leert dat de in particuliere archieven meest voorkomende soorten - personeels-, klanten- en ledenadministraties - slechts zelden worden overgedragen.

Van hun kant zijn categorale instellingen niet altijd even waakzaam als het om het verwerven en bewaren van persoonsdossiers gaat. Soms zijn ze zelfs niet bijster geïnteresseerd, zeker niet als de indruk bestaat dat de stukken om privacy-redenen tientallen jaren ontoegankelijk zullen zijn, zodat de kosten/baten-verhouding van het bewaren lange tijd een vreugdeloos beeld oplevert. Die indruk is overigens niet altijd juist. Goede afspraken met de archiefvormer (die voor sommige typen gebruik toestemming kan geven) of met de gebruiker (die misschien aan geanonimiseerde gegevens genoeg heeft) kunnen, zo is gebleken, in een aantal gevallen al op korte termijn soelaas bieden.

Schaalvergroting en standaardisering

Een laatste factor waar op gewezen moet worden is het verschil in schaal tussen oudere en recente archieven. Het komt soms voor dat men op grond van eigen onderzoekservaring met oudere dossiers conclusies trekt of verwachtingen koestert ten aanzien van soortgelijke documenten die na 1945 zijn aangelegd. Moderne overheidsorganisaties zijn door hun omvang echter niet te vergelijken met die uit de periode vóór 1900. Een zaakdossier in een negentiende-eeuws rechtbankarchief dat uit tien tot twintig documenten bestaat is heel wat handzamer dan de volgeladen steekwagens die nu de rechtbanken in- en uitrollen. In toenemende mate worden gegevens verwerkt door middel van voorgedrukte formulieren met standaardvragen. Dit levert steeds eenvormiger informatie op en laat geen ruimte over voor persoonlijk getinte opmerkingen, waarvoor trouwens ook steeds minder tijd is.

Standaardisatie en schaalvergroting vereisen een andere visie en een daarop gebaseerde aanpak.

3. *Doel van het rapport*

Naar aanleiding van de ophanden zijnde inwerkingtreding van de Wet Bescherming Persoonsgegevens op 1 september 2001 schreef een aantal verontruste historische onderzoekers, namelijk Ton Kappelhof, Vibeke Kingma, Marian van der Klein, Hans de Valk en Henk Wals, in februari 2001 een nota getiteld 'Een zwart gat in ons collectieve geheugen? Het belang van persoonsdossiers voor het wetenschappelijk onderzoek'. Persoonsdossiers als bron werden als onmisbaar beschouwd voor het historisch onderzoek en gepleit werd voor meer, zij het selectief behoud ervan. Dit stuk werd op de website van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis gepubliceerd en leidde tot een opdracht van DIVA (archieffoepel),

het IISG (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis), ING (Instituut voor Nederlandse Geschiedenis) en KNHG (Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap) aan Danièle Rigter om het onderwerp in een vervolgnota verder uit te werken. Deze nota verscheen in mei 2002 onder de titel 'De Wet Bescherming Persoonsgegevens (2001) en de selectie en bewaring van persoonsdossiers'. De belangrijkste conclusies in dit rapport waren dat persoonsdossiers voor het wetenschappelijk onderzoek behouden konden blijven en dat de wettelijke vernietigingsplicht niet inhoudt dat persoonsdossiers ook daadwerkelijk moeten worden vernietigd. Een derde conclusie was dat archiefbeherende instellingen en wetenschappelijke onderzoekers gezamenlijk voorstellen moeten doen voor een beleid voor het bewaren van persoonsdossiers.

Op 26 september 2003 organiseerden de vier voornoemde partijen in het auditorium van het Nationaal Archief een door archivariissen en historici bezochte studiedag onder de titel 'Mensen achter het beleid'. Dagvoorzitter was Ad Knotter en als sprekers traden op: Gerrit Valk, Kees Mandemakers, Joost Vijselaar, Hans de Valk en Ralph Dingemans. De daarop volgende discussie werd geleid door Charles Noordam. De deelnemers konden zich vinden in de eindconclusie dat een leidraad nodig was om tot een verantwoorde beslissing te komen ten aanzien van de bewaring en selectie van persoonsdossiers.

In 2004 werd als vervolg daarop door het Nationaal Archief en het bestuur van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis een commissie ingesteld die bestond uit: Jaap Kloosterman (directeur Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis; voorzitter), Ton Kappelhof (onderzoeker aan het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis; secretaris), Bodien Abels (hoofd Selectie en Acquisitie, Nationaal Archief), Ad Knotter (hoogleraar aan de Universiteit van Maastricht en directeur van het Sociaal-Historisch Centrum voor Limburg, Maastricht), Kees Mandemakers (projectleider Historische Steekproef Nederland) en Charles Noordam (gemeentearchivaris van Den Haag en voorzitter van de Koninklijke Vereniging van Archivariissen in Nederland). Kees Mandemakers en Peter Diebels schreven op verzoek van de commissie notities over resp. de wijze waarop steekproeven uit bestanden met persoonsdossiers dienen te worden genomen en over een stappenplan dat een archiefbeheerder kan gebruiken wanneer hij bij de bewerking van archieven bestanden met persoonsdossiers tegenkomt. Deze notities zijn als bijlagen B en C aan de nota toegevoegd.

De commissie kreeg de opdracht uit te zoeken welke soorten persoonsdossiers omwille van het wetenschappelijk historisch onderzoek blijvend bewaard moesten worden, willen er geen 'zwarte gaten' in de geschiedschrijving ontstaan. Zij diende daarbij de toekomstige beheerslasten af te wegen tegen de waarde die deze documenten hebben als bron. Teneinde de selectie te vergemakkelijken diende een stappenplan toegevoegd te worden voor archiefbeheerders. Het derde deel van de opdracht luidde aanbevelingen te doen hoe, wanneer bewaring van het geheel wegens de omvang tot onaanvaardbare kosten zou leiden, een steekproef getrokken kon worden.

Tenslotte zou de commissie ook moeten bezien of een tweede nationale steekproef voor het hele land (een zogenaamde Historische Steekproef Nederland II) haalbaar was en bij een bevestigend antwoord, hoe een dergelijk project zou moeten worden georganiseerd. Bij deze steekproef worden voor de geboorte-periode 1812-1922 voor een half procent van de bevolking gegevens verzameld die betrekking hebben op de levensloop. De suggestie voor een HSN-II die de periode 1925-2000 bestrijkt werd tijdens het symposium 'Mensen achter het beleid' door twee sprekers onafhankelijk van elkaar naar voren gebracht. De nog niet voltooide HSN-I blijkt zeer goed te voldoen en wordt nu al voor diverse soorten onderzoek met goede resultaten gebruikt. Een HSN-II zou in combinatie met een gericht bewaarbeleid ten aanzien van persoonsdossiers wel eens de ideale oplossing kunnen zijn. Alleen met een HSN-II of met een vergelijkbare nationale steekproef, die de periode 1923-2000 bestrijkt, krijgt de toekomstig onderzoeker immers dossiers met betrouwbare gegevens over de 'gewone

mensen', dat zijn personen of groepen personen die heel weinig in archieven voorkomen zoals niet voor loon werkende huisvrouwen. Deze steekproef zal door het archiefwezen in principe zelf moeten worden georganiseerd, daar hier (nog) geen directe wetenschappelijke betekenis ligt. Aangezien een HSN-II een zeer groot aantal nog levende personen zal omvatten, zal er ook overleg nodig zijn met het College Bescherming Persoonsgegevens. In de slotparagraaf van deze nota komen we hierop terug.

4. Context van het rapport

Alvorens de resultaten van het door de commissie verrichte denkwerk te bespreken, is het zinvol melding te maken van enkele activiteiten die raakvlakken met dit rapport vertonen.

Aanpak van de achterstanden

Toen enkele jaren geleden duidelijk werd dat de doelstelling om de rijksoverheidsarchieven na 20 jaar over te brengen niet gehaald werd, werden door de betrokken partijen nieuwe plannen ontwikkeld om de procedure rond de vaststelling van selectielijsten aanzienlijk te versnellen en de opgelopen achterstand ongedaan te maken zodat de in de Archiefwet (1995) vastgelegde termijn van 20 jaar ook realiteit kon worden. In een dit jaar te starten project onder verantwoordelijkheid van de minister van OCW en de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing zal dit plan althans voor wat betreft de departementale archieven worden gerealiseerd. Archieven die van wezenlijk belang zijn voor de reconstructie van het overheidshandelen in de periode tot 1975 kunnen zo sneller beschikbaar komen voor het publiek en het historisch onderzoek een nieuwe impuls geven. Een belangrijk voordeel voor de departementen is dat zij zullen worden ontlast van de beheerslast van tientallen kilometers archief.

Historisch Maatschappelijke Analyse (HMA)

Het zou te ver voeren om de nieuwe aanpak, die nog in een experimenteel stadium verkeert, hier in extenso te behandelen. We volstaan derhalve met de hoofdlijnen. In de nieuwe opzet schakelt het Nationaal Archief in een veel eerder stadium de expertise van historische onderzoekers en anderen die het beleidsterrein vanuit de praktijk kennen in. In het oude systeem hadden deze 'materiedeskundigen' de weinig benijdenswaardige rol van criticus in een te laat stadium van het proces, wat aanleiding gaf tot frustratie bij de deskundige en irritatie bij anderen. De materiedeskundige wordt nu in een vroeg stadium verzocht aan te geven welke ontwikkelingen en gebeurtenissen binnen het gekozen beleidsterrein van essentieel belang waren opdat men daar bij de selectie rekening mee kan houden. Deze signalering wordt verwoord in een historisch-maatschappelijke analyse (HMA) die wordt meegenomen bij het driehoeksoverleg tussen archiefvormer(s), archiefbeheerder en Nationaal Archief. Het resultaat van dit overleg bestaande uit een dossier met in elk geval een concept-selectielijst en een verslag van het driehoeksoverleg, en in veel gevallen een historisch-maatschappelijke analyse, wordt ter toetsing voorgelegd aan het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. Dit instituut heeft de advisering inzake archiefaangelegenheden overgenomen van het bureau van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap en beschikt over voldoende expertise op dit terrein. De wettelijk vastgelegde advisering door de Raad voor Cultuur kan zich dan meer richten op advisering ten aanzien van de hoofdlijnen van het archiefbeleid. In maart 2005 is bij wijze van 'pilots' een aanvang gemaakt met de toetsing van selectiedossiers door het ING.

Generale visie noodzakelijk

De afgelopen jaren is onder historici het inzicht gerijpt dat het archiefwezen alleen dan rekening kan houden met hun wensen, wanneer zij met een eensluidend standpunt komen. De in het verleden gevoerde discussies waren te vaak verbonden met bepaalde interesses en onderzoeksprojecten, waardoor het debat nogal eens een casuïstisch karakter kreeg en de schijn gewekt werd dat algemeen belang en eigen belang in elkaar overvloeiden. Een generale visie heeft de voorkeur boven een ad-hoc beleid.

Conservering

In 2004 stelde de staatssecretaris voor Cultuur middelen beschikbaar om archieven door middel van massaconservering te behoeden voor een ontijdige ondergang. Willen archieven daarvoor in aanmerking komen dan moeten zij een grote waarde hebben als cultureel erfgoed of van eminent belang zijn voor de geschiedschrijving. Voor dit project, dat de naam draagt van Metamorfoze III, dienden criteria ontwikkeld te worden. Hoewel het rapport nog niet gepubliceerd is, zouden de voor Metamorfoze III ontwikkelde normen een zekere overeenkomst vertonen met de door deze commissie ontwikkelde normen.

Historische Steekproef Nederland II

De Commissie heeft zich beraden over een Tweede Historische Steekproef Nederland. Alleen met een HSN-II, die de periode 1925-2000 bestrijkt, krijgt de onderzoeker betrouwbare gegevens over groepen zoals niet voor loon werkende huisvrouwen die verder heel weinig in archieven voorkomen.

5. Criteria

De Commissie is tot de slotsom gekomen dat van geen enkel type persoonsdossier bij voorbaat vast staat dat het altijd en overal bewaard moet worden. Het leek haar daarom beter criteria op te stellen aan de hand waarvan persoonsdossiers van geval tot geval door de archiefbeheerder gewaardeerd moeten worden op de betekenis die zij hebben voor het historisch onderzoek.

Reeds in 1992 formuleerde Paul Klep drie soorten criteria, waarmee de informatiewaarde van archiefstukken in het algemeen kon worden geschat. De uitwerking en vooral de koppeling met de praktijk van het archiefbeheer kwam echter niet goed uit de verf.

Allereerst dienen archiefbeheerders zich een beeld te vormen van het soort informatie dat in de dossiers is opgeslagen. Soms kunnen zij terugvallen op reeds bestaande beschrijvingen zoals die welke opgenomen zijn in de door het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis uitgegeven serie Broncommentaren. Wellicht kan het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis hier ook een adviserende rol vervullen. Bij de medewerkers van dit instituut is veel heuristische kennis aanwezig.

Het bestand moet vervolgens worden getoetst aan de criteria. Aan hoe meer criteria het voldoet, des te urgenter bewaring is. Wanneer het slechts aan één criterium voldoet, moet het op dit punt wel bijzonder hoog scoren, wil bewaring geïndiceerd zijn. Indien bewaring noodzakelijk blijkt, maar volledige bewaring wegens het volume niet mogelijk of zeer kostbaar zou worden, moet het nemen van een steekproef worden overwogen.

Een positieve waardering kan overigens ook betekenen, dat besloten wordt het bestand voor een veel langere periode bijvoorbeeld 80 jaar te bewaren.

Bestanden die nu al integraal worden bewaard en ook overigens niet ter discussie staan, zoals de registers van de burgerlijke stand, de gemeentelijke basis administratie (GBA) en de registers van het kadaster, blijven buiten beschouwing. Hetzelfde geldt voor dossiers van

rechtszaken (straf-, civiel- en bestuursrechtelijk), waarvoor in de selectielijst rechterlijke macht een regeling is getroffen.

De commissie kwam uit op tien criteria. Deze zijn te beschouwen als een uitwerking van een in 1992 door Paul Klep geformuleerd uitgangspunt voor de waardering van archiefmateriaal. Centraal staat daarin de informatiewaarde van documenten, niet zozeer de betekenis daarvan voor het kunnen reconstrueren van het handelen van de overheid.

Naar hun aard valt de set criteria uiteen in twee groepen. De grootste groep betreft criteria die betrekking hebben op de aard van gegevens. Deze criteria verwijzen naar aspecten van de 'historische werkelijkheid' die het onderzoeken waard zijn.

De tweede groep wordt gevormd door criteria voor de relatieve informatiewaarde van gegevens, bijvoorbeeld of bepaalde informatie ook (makkelijk) elders kan worden gevonden. De meeste criteria hebben betrekking op een archiefbestand in zijn geheel, dat wil zeggen een serie persoonsdossiers. Er zijn evenwel ook enkele criteria geformuleerd die van toepassing zijn op individuele dossiers binnen een archiefbestand (aangegeven met *).

A. Criteria betreffende de aard van gegevens

1. informatie betreffende sociale basiskennmerken
2. nadere informatie over weinig bekende of onbekende groepen
3. informatie over bijzondere gebeurtenissen
4. informatie over belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen
5. informatie over werkprocessen en uitvoeringsaspecten
- 6.* informatie over invloedrijke personen
- 7 * informatie over opvallende personen

B. Criteria betreffende de relatieve informatiewaarde

8. mate van (on)volledigheid van informatie
9. mate van uniciteit van informatie
10. mate van diversiteit en uitgebreidheid van informatie

Ad A.

Criteria betreffende de aard van de gegevens

1. Informatie betreffende sociale basiskennmerken

Een bestand persoonsdossiers dat betrekking heeft op constituerende kenmerken van een bepaalde maatschappelijke groep, of waarin sociale basiskennmerken van een of meer groepen zijn opgenomen, is in principe van belang voor historisch onderzoek. Een maatschappelijke groep kan afhankelijk van een historische vraagstelling worden gedefinieerd op basis van afkomst/ethniciteit, status/inkomen, woonplaats, beroep, godsdienst, etc., inclusief combinaties daarvan. Tot de sociale basiskennmerken horen ook 'algemene' gegevens omtrent individuele levensloop, zoals geboorte, huwelijk, migratie en overlijden.

Sociale basiskennmerken zijn niet alleen primaire bouwstenen voor historisch onderzoek, persoonsdossiers of persoonskaarten waar deze gegevens staan geregistreerd hebben vaak ook een grote symbolisch-emotionele waarde voor de tot de desbetreffende groep behorende mensen. Zo heeft de Molukse database op de website van het Nationaal Archief, die de basisgegevens bevat van alle Molukkers die in en rond 1951 naar Nederland werden overgebracht, een functie als 'digitaal monument' voor de eerste generatie Molukkers in ons land en een belevingswaarde als het (collectief) 'geboortebewijs' van de Nederlands-Molukse gemeenschap.

Opgemerkt moet worden dat sociale basiskenmerken deels overeenkomen met wat de WBP ‘bijzondere persoonsgegevens’ noemt en wat meer in het algemeen in de privacywetgeving wordt aangeduid als ‘gevoelige gegevens’. De historische belangstelling voor dit soort gegevens vloeit echter niet voort uit het feit dat ze voor betrokkenen ‘gevoelig’ zijn (geweest). Gegevens zijn gevoelig omdat zij veelzeggend kunnen zijn, en het is op grond daarvan dat zij interessant zijn voor (later) historisch onderzoek.

2. Nadere informatie over weinig bekende of onbekende groepen

Dit criterium betreft de vraag in hoeverre een archiefbestand nadere informatie geeft over personen behorende tot groepen die in het algemeen weinig of geen schriftelijke neerslag van hun activiteiten nalaten en waarover in andere bronnen (beleidsdossiers, rapporten, etc.) weinig terug te vinden is. Te denken valt onder meer aan mensen die geen betaald werk verrichten, zoals huisvrouwen, maar bijvoorbeeld ook aan diverse ‘marginale’ groepen. Zo bevinden zich in het Nationaal Archief registraties van Papoea’s die werkzaam waren voor gouvernementsbedrijven in Nederlands Nieuw-Guinea. Deze bron werpt licht op een groep Nederlandse ‘onderdanen’ waarover verder vrijwel niets bekend is.

In de praktijk zal dit criterium soms moeilijk hanteerbaar zijn, omdat representanten van onbekende groepen in bijna alle soorten bestanden vertegenwoordigd kunnen zijn. Is een dergelijke vertegenwoordiging aanwijsbaar geconcentreerd aanwezig binnen een bepaald bestand, dan kan het desbetreffende deelbestand worden geïsoleerd en afzonderlijk bewaard. Bij een verspreid voorkomen is alleen selectie op dossierniveau mogelijk, wat niet van een archiefbewerker gevegd kan worden. Dat gegeven is een belangrijk argument bij het overwegen van de wenselijkheid van een HSN II.

3. Informatie over bijzondere gebeurtenissen

Onder ‘bijzondere gebeurtenissen’ mogen worden verstaan maatschappelijk ingrijpende gebeurtenissen zoals rampen, aanslagen, gijzelingen, rellen, herdenkingen en incidenten die in de samenleving zijn ervaren als een trendbreuk of later als zodanig worden gezien. Het feitelijk verloop van een incident, alsmede de aanpak, reacties en nasleep moeten kunnen worden gereconstrueerd uit historische bronnen. Persoonsdossiers die naar aanleiding van een incident zijn gevormd, of een dossierbestand dat mede daarover informatie biedt, kunnen daarbij een belangrijke rol spelen, onder meer omdat zij aspecten ‘op streetlevel’ belichten. Zo is het bijvoorbeeld voor een reconstructie van (aspecten van) de Bijlmerramp wezenlijk, dat kan worden teruggevallen op persoonsdossiers betreffende slachtoffers en getroffen. Het zal duidelijk zijn dat persoonsdossiers die zijn gevormd naar aanleiding van incidenten mede een grote symbolisch-emotionele waarde kunnen hebben, in de eerste plaats voor de betrokkenen en hun afstammelingen, maar – gelet op de aanwezige maatschappelijke ‘impact’ – ook voor de samenleving in haar algemeenheid.

Overigens moet worden aangestipt dat PIVOT een selectiecriterium kent dat archiefbescheiden betreffende bijzondere gebeurtenissen reeds voor blijvende bewaring in aanmerking laat komen. De hier geformuleerde criterium kan helpen dit criterium verder te operationaliseren. In dat kader zou een lijst van sedert 1945 plaats gehad hebbende maatschappelijk ingrijpende gebeurtenissen behulpzaam kunnen zijn. Op plaatselijke niveau zal de archiefbeheerder vaak varen op het kompas van zijn eigen kennis van de plaatselijke geschiedenis.

4. Informatie over belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen

De Commissie denkt in dit verband vooral aan emancipatoire stromingen en belangengroepen: de vrouwenbeweging, new-age, anti-psiatrie en dergelijke. Gegevens die in deze context zijn geregistreerd in persoonsdossiers, zullen veelal corresponderen met wat de WBP 'bijzondere persoonsgegevens' noemt. Als aanvulling op 'ideologisch' getinte bronnen (vanuit de stroming zelf en haar omgeving) en op beleidsmatige archiefbescheiden zijn persoonsdossiers van groot belang voor het beschrijven en analyseren van een emancipatoire stroming. Persoonsgegevens over voortrekkers, activisten en 'volgelingen' geven niet alleen reliëf aan historische beschouwingen, maar bieden ook onmisbare achtergrondinformatie.

Emancipatoire bewegingen vormden en vormen hun eigen archieven, die normaliter niet onder de Archiefwet vallen. Niettemin is ook in overheidsarchieven informatie over deze bewegingen te vinden. De overheid schept vaak overleg- of inspraakorganen die een platform zijn voor contacten met emancipatoire stromingen, of organen die zijn belast met de uitvoering van voorkeurs- of gelijke-kansenbeleid, stimuleringsbeleid of compensatieregelingen. Daar aanwezige (series) persoonsdossiers kunnen zeker relevant zijn voor het hier genoemde criterium. Voor operationalisering van het criterium is het van belang een lijst aan te leggen van belangrijke emancipatoire stromingen sinds 1945, plus een lijst van daarbij betrokken voorlieden.

5. Informatie over werkprocessen en uitvoeringsaspecten

Persoonsdossiers zijn niet alleen van belang om de persoonsgegevens zelf, maar ook om het inzicht dat zij bieden over de uitvoeringsaspecten van overheidsbeleid en de uitwerking daarvan op individuele burgers. Bijvoorbeeld uit dossiers van zorg- en welzijnsinstellingen kan veel informatie worden geput over de bejegening van 'cliënten', de opvattingen van behandelaars en begeleiders, de toepassing van voorschriften en procedures en de dagelijkse praktijk binnen overheidsorganisaties – zaken die doorgaans niet zijn terug te vinden in beleidsdossiers of verslagen, maar die wel van cruciaal belang kunnen zijn voor het analyseren van de wisselwerking tussen overheidsbemoedening en maatschappelijke ontwikkelingen en gebeurtenissen. Wanneer een bestand op dit punt positief scoort, moet als het om een massabestand gaat doorgaans een steekproef getrokken worden.

6. Informatie over invloedrijke personen

Deze criterium richt zich niet op de waardering van een complete serie dossiers, maar op een of meer afzonderlijke dossiers binnen een gegeven bestand.

Hoewel dit uit officiële documenten vaak niet blijkt, oefenen personen op hoge posten vaak grote invloed uit op de ontwikkeling van beleid. Te denken valt aan personen die zitting hebben (gehad) in de volksvertegenwoordiging, hoge ambtenaren, bestuurders van bedrijven en organisaties en vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld (bijvoorbeeld de SER). Een lijst van invloedrijke personen vanaf 1945 kan worden samengesteld op basis van voorhanden overzichten (bijvoorbeeld van het ANP). Daar het hier gaat om een betrekkelijk kleine groep, die vrij nauwkeurig kan worden afgebakend, is selectie op dossierniveau mogelijk.

7 Informatie over opvallende personen

Ook deze criterium betreft individuele persoonsdossiers binnen een bepaald bestand. Onder opvallende personen zijn met name te rekenen individuen die maatschappelijk gezien een 'symboolfunctie' vervullen, meestal in retrospectief. Als meest saillant voorbeeld (uit een eerdere periode!) kan worden genoemd Anne Frank. De criterium is niet alleen relevant voor een inschatting van de analytisch-descriptieve informatiewaarde van een dossier, maar ook voor de symbolisch-emotionele informatiewaarde. Geconstateerd moet wel worden dat operationalisering kan worden gecompliceerd doordat iemand zich pas na verloop van tijd manifesteert tot een opvallende persoon. Daarnaast is het benoemen van opvallende personen een meer subjectieve aangelegenheid dan het afbakenen van de groep invloedrijke personen. Een poging om tot een opsomming te komen, zou moeten worden ondernomen vanuit diverse historische specialismen.

Ad B.

Criteria betreffende de relatieve informatiewaarde

8. Mate van (on)volledigheid van informatie

Dit criterium betreft de vraag in hoeverre de aanwezige informatie daadwerkelijk overeenkomt met de informatie die in een bestand mag worden verwacht, uitgaande van het doel waarvoor dat is samengesteld en de beoogde omvang in tijd en reikwijdte. Zo kan het voorkomen dat van een serie persoonsdossiers, om wat voor reden dan ook, slechts een deel bewaard is gebleven, of dat van een aanvankelijk beoogd omvangrijk bestand in de praktijk slechts een deel is gerealiseerd. Onvolledigheid kan aldus betrekking hebben op de mate waarin de doelgroep ook daadwerkelijk in het bestand wordt gerepresenteerd, op de periode waarbinnen gegevens over bepaalde personen zijn verzameld en/of de intensiteit waarmee op te nemen individuele gegevens ook werkelijk zijn geregistreerd.

Ook is het voorstelbaar dat een bestand, bijvoorbeeld op grond van een privacyreglement, inmiddels is geanonimiseerd. Dat houdt in de regel niet alleen in dat namen zijn verwijderd, maar ook dat individuele dossiers (of persoonskaarten dan wel databases) zijn ontdaan van andere tot individuele personen herleidbare gegevens, zoals geboortedatum of adres.

Bij bepaling van een score op (on)volledigheid moet worden ingeschat of de aanwezige verzameling dossiers representatief mag heten, dan wel of de (nog) voorhanden gegevens binnen een dossier bruikbaar kunnen zijn voor historisch onderzoek.

9. Mate van uniciteit van informatie

Uniciteit als criterium voor informatiewaarde heeft betrekking op de vraag of dezelfde gegevens ook elders (even makkelijk) kunnen worden teruggevonden. Om deze vraag in een concreet geval te kunnen beantwoorden, dient een ruime kennis te bestaan over verwante archiefvormers en over taken en handelingen van andere organisaties op het (beleids)sterrein in kwestie. Deze kennis is algemeen gesproken ruimer aanwezig bij archiefbeheerders en binnen het openbare archiefwezen dan bij historici. Met name in het kader van PIVOT is een serie institutionele rapporten geproduceerd, waarin per beleidsterrein of taakgebied van de overheid een overzicht wordt geboden van de relevante actoren en hun taken en handelingen

vanaf 1945. Deze informatie vormt een goed startpunt voor het bepalen van de uniciteit van gegevens binnen een bepaald bestand persoonsdossiers.

10. Mate van diversiteit en uitgebreidheid van informatie

Dit criterium heeft betrekking op de mate van ‘multifunctionaliteit’ van de gegevens die zijn opgenomen in een bestand persoonsdossiers. Hoe uitgebreider en gevarieerder de informatie in een dossier is, des te meer onderzoeksvragen met behulp daarvan kunnen worden beantwoord, dan wel des te zinnigere conclusies op basis daarvan kunnen worden getrokken. Bij het bepalen van de score van een bestand op dit punt volstaat het niet om simpelweg een optelsom te maken van het aantal vermelde gegevens. Er dient een beknopte informatieanalyse te worden gegeven, waarbij de aard van de gegevens, hun onderlinge relatie en de uitgebreidheid van de informatie worden beschouwd.

Vaak zal de ‘multifunctionaliteit’ van een bestand echter evident zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer in een persoonsdossier correspondentie van betrokkenen aanwezig is, zoals een verzoek of een toelichting. Ook observaties of rapporten van ‘behandelaars’ kunnen informatie opleveren die aanknopingspunten opleveren voor het beantwoorden van diverse onderzoeksvragen. Anderzijds behoeft de aanwezigheid van louter ‘gestandaardiseerde’ informatie geen aanleiding te geven tot een relatief lage score, mits de variëteit van de gegevens groot is.

6. Steekproeven

Persoonsdossiers kunnen niet allemaal worden bewaard. Er moet worden geselecteerd en de beste wijze waarop dit kan worden gedaan is door middel van een steekproef. Bijlage B. bevat een praktische handleiding hoe hier te werk te gaan. Externe deskundigheid zal vaak moeten worden ingeroepen.

7. Stappenplan voor archiefbeheerders

Op verzoek van de commissie schreef Peter Diebels een stappenplan voor archiefbeheerders. Dit omvat het gehele proces van signalering tot overdracht en geeft de stappen of fases weer in het proces van het ontstaan van een persoonsdossier archivering tot het ter beschikking stellen van de daarin opgeslagen informatie aan onderzoekers. Het is de bedoeling dat het een leidraad vormt voor de archiefbeheerder, geen keurslijf, maar de opsomming van aspecten waarmee hij of zij rekening dient te houden en als input kan dienen voor het intern opstellen van goede beheersprocedures en –afspraken. Voor het plan zelf wordt verwezen naar bijlage C.

8. Aanbevelingen

De commissie doet de volgende aanbevelingen:

1.

De in de jaren zeventig ontstane privacybeweging, die voor het eerst in 1989 in een wettelijke bescherming resulteerde, heeft in het archiefwezen de bestaande neiging om dit soort

documenten te vernietigen in hoge mate bevorderd. Reeds eerder is aangetoond dat daarmee essentiële informatie verloren dreigt te gaan. Teneinde zwarte gaten in het collectief geheugen te voorkomen moet het beleid worden aangepast en is een andere attitude tegenover dit soort documenten nodig. Persoonsdossiers zijn archiefstukken zoals alle andere. Een goed beleid ten aanzien van persoonsdossiers voorkomt klachten van gebruikers en incidenten en vergroot het vertrouwen in de archivaris als rentmeester van het culturele erfgoed.

2.

De archivaris zal iedere keer weer de belangen van de privacy moeten afwegen tegen andere belangen zoals die van het historisch onderzoek of meer in het algemeen de waarheidsvinding.

3.

De commissie heeft een lijst van tien criteria opgesteld, aan de hand waarvan persoonsdossiers getoetst kunnen worden op hun waarde voor het historisch onderzoek. Toepassing van de criteria 3, 4, 6 en 7 is gebaat bij nog op te stellen lijsten.

4.

Wanneer aan het opstellen van een selectielijst een institutioneel onderzoek vooraf gaat, moet worden onderzocht of handelingen ook persoonsdossiers hebben opgeleverd. De vraag of deze dossiers ook inderdaad de verwachte, waardevolle informatie bevatten, kan vaak alleen worden beantwoord door een archiefanalyse uit te voeren, dat wil zeggen door *in* de dossiers te kijken.

5.

Bij te grote bestanden kan op de in paragraaf 6 en bijlage B beschreven wijze een steekproef genomen worden.

6.

In de door Peter Diebels geschreven paragraaf 7 en bijlage C is in een stappenplan aangegeven hoe de beheerders het beste te werk kunnen gaan.

7.

De beste resultaten worden behaald door de hierboven omschreven selectiemethode te combineren met een tweede historische steekproef Nederland (HSN-II). Een probleem dat zich bij een tweede steekproef, die de periode 1925-2000 zou moeten bestrijken, voordoet is dat waarborging van de privacy lastiger is. Een HSN-II zou organisatorisch kunnen worden ondergebracht bij het project HSN-I, maar de begroting van dit project laat dat thans niet toe. De organisatoren van HSN-I denken ook eerder aan een uitbouw van de eerste steekproef verder teruggaand in de tijd.

8.

De commissie adviseert u alvorens tot implementatie over te gaan, contact op te nemen met het College Bescherming Persoonsgegevens om te zien of uitvoering van de aanbevelingen strookt met de vigerende wetgeving en de interpretatie daarvan.

De commissie is bij haar werk gestuit op enkele gerelateerde problemen die zij graag onder uw aandacht brengt.

De tendens om het archiefbeheer in bijzondere wetten op een andere wijze te regelen dan in de Archiefwet (1995) is voorgeschreven ondermijnt het archiefbeleid van de overheid.

Wanneer deze tendens zich voortzet ontstaat een lappendeken van bijzondere, op uiteenlopende gedachten en belangen gebaseerde regelingen die de eenheid van het archiefbeleid tot een illusie maakt.

Een andere reden tot zorg vormen de particuliere archieven. In het historisch onderzoek is de waarde hiervan reeds sedert lang onderkend. Daar komt nog bij dat veel onderzoek juist de beste resultaten oplevert wanneer diverse soorten bronnen worden gecombineerd. Particuliere archieven vormen nogal eens het zout in de pap, zonder welk het gerecht niet smaakt. Vaak zijn zij afkomstig van belangrijke maatschappelijke groeperingen. De informatie uit formele, ambtelijke documenten behoeft een kruising met persoonlijke notities waarin meningen worden gegeven die niet ambtshalve konden worden geuit. De wetgever heeft echter om begrijpelijke redenen de zorg voor particuliere archieven overgelaten aan de eigenaar ervan. Veel instellingen beschikken niet over de geldmiddelen om de hierboven bepleite aanpak uit te voeren of zij hebben er geen belang bij om een historisch archief, dat niet meer nodig is voor de bedrijfsvoering, te bewaren, laat staan om dit te ontsluiten en open te stellen voor derden. Daar komt nog bij dat het Centraal Register voor Particuliere Archieven niet meer wordt bijgehouden, zodat er geen actueel overzicht meer voorhanden is en niemand weet wat wel en niet is veiliggesteld. Dit bemoeilijkt beoordeling van de gebruikswaarde van deze archieven en vormt een belemmering voor een goed acquisitiebeleid. De commissie beveelt derhalve aan dat dit register zo spoedig mogelijk weer in bedrijf wordt gesteld en voor zover nog mogelijk wordt geactualiseerd. Wij verwijzen naar de reeds uitgebrachte adviezen van de Raad voor Cultuur en menen dat het er minder toe doet wie deze taak op zich neemt, het Nationaal Archief, de archiefkoepel DIVA of wie dan ook, als het maar gebeurt. In Vlaanderen werd dit jaar een duurzaam register voor het publiek toegankelijk gemaakt. Het bevat ongeveer 2.500 beschrijvingen van Vlaamse particuliere archieven. De databank is via internet bereikbaar (www.archiefbank.be).

Veel onderzoeksprojecten kunnen niet van start gaan, wanneer de belangrijkste archieven en verzamelingen niet eerst zijn ontsloten. De bewerking van archieven is, hoewel de toepassing van digitale technieken het proces aanzienlijk heeft versneld en daarmee de kosten heeft verlaagd, nog steeds kostbaar. Onderzoekskoepels als NWO en de KNAW stellen hiervoor geen middelen beschikbaar; zij financieren alleen het onderzoek. De commissie acht het daarom wenselijk om te bezien of er niet een fonds kan worden gevormd om de archieven van niet-kapitaalkrachtige instellingen zoals kerken en geliquideerde bedrijven te ontsluiten. Zij vraagt zich in dit verband ook af of het per 1 april 2005 van start gegane instituut DANS en het al lang bestaande ING hieraan iets kunnen bijdragen. Andere snellere ontsluitingstechnieken zouden overigens ook bij kunnen dragen aan verdere efficiencyvergroting.

Tenslotte willen wij u er nog opmerkzaam op maken dat tijdens onderzoeksprojecten vaak grote bestanden met meta-informatie worden aangelegd. Na voltooiing van het project en oplevering van het resultaat in de vorm van een boek, rapport, presentatie of anderszins willen dergelijke bestanden, die vaak de vorm hebben van een database, nog al eens terzijde worden gelegd, waarna de maalsteen van de tijd zijn werk doet en na soms al enkele jaren het bestand niet meer leesbaar of zelfs onvindbaar is geworden. Dergelijke bestanden dienen te worden veiliggesteld en er zou een centraal registratiepunt moeten komen, zodat onderzoekers kunnen nagaan wat andere onderzoekers al aan data vergaard en geordend hebben. Ook in de wereld van de sociale wetenschappen wordt dit probleem onderkend. Het recent opgerichte instituut DANS (Data Archiving & Networked Services), dat opereert onder de vleugels van NWO en de KNAW, biedt in dit opzicht interessante mogelijkheden. Samenwerking met dit nieuwe instituut dient derhalve ten aanzien van dit punt serieus te worden overwogen.

